

Wie was Lucas?

Raymond R. Hausoul

Volgens de overlevering schreef hij het evangelie van Lucas en het boek Handelingen. Hierdoor omvat zijn werk een kwart van het Nieuwe Testament en verdient hij evenveel aandacht als bijvoorbeeld de apostel Paulus. In tegenstelling tot de laatste valt het echter op dat weinig bekend is over Lucas. Wat weten we van hem?

Geboorteplaats

Waar kwam Lucas vandaan? Sommigen denken uit Troas, want als Paulus in Troas aankomt (Hand. 16:8), reist Lucas met hem mee de kustlijn af. De aanwijzing daarvoor is dat de tekst plotseling overgaat in de wij-vorm (16:10vv.) en spreekt over 'Paulus en ons' (vs17) en 'Paulus met ons' (21:18). Doorheen Handelingen blijft Lucas langere tijd aanwezig bij de apostel, wat blijkt uit de latere wij-gedeelten (20:5-21:18; 27:1-28:16). Vanaf 28:16 krijgt Paulus juridisch verlof om op zichzelf te wonen, eindigt de zeereis en tegelijk de wij-gedeelten. Lucas vergezelde de apostel van Troas tot Rome. Maar was hij werkelijk afkomstig uit Troas? Het wordt niet expliciet gezegd. Het enige dat we met zekerheid weten, is dat Lucas in Troas bij Paulus aan boord gaat..

De kerkvader Eusebius van Caesarea (263-339) dacht dan ook niet aan Troas, maar aan Antiochië, de hoofdstad van Syrië, als woonplaats van Lucas (*Kerkgeschiedenis* III.4.2-6). Het opmerkelijke aan dit getuigenis is dat het handschrift codex Bezae (D), dat afkomstig is uit de vijfde of zesde eeuw, een wij-vorm al toepast bij de gemeente in Handelingen 11:28. De schrijver van Handelingen vereenzelvigt zich dan met de gemeente aldaar. Daarnaast noemt Lucas bij de aanstelling van de zeven enkel bij Nikolaüs zijn afkomst (Antiochië; 6:5). Het ontstaan van de gemeente in Antiochië beschrijft hij het uitvoerigst (11:19-26). Bovendien vermeldt hij enkel van deze gemeente de leiders (13:1). Hoewel dit nog niet bewijst dat Lucas daadwerkelijk uit Antiochië kwam, toont dit wel een bijzondere verbondenheid met de christelijke gemeente in deze stad. Uit zijn geschriften blijkt nergens dat de schrijver met een andere plaats een dergelijke nauwe band heeft.

Nationaliteit

Vanouds wordt Lucas beschouwd als een niet-Jood. Sommigen leiden dit af uit Kolossenzen 4:11-14 waar het om niet-Joden gaat. Een nadeel hierbij is dat de lezer uit de tekst niet kan afleiden of de inhoud volledig over niet-Joden gaat. Een betere aanwijzing dat Lucas een niet-Jood is, is te vinden in Hand.1:19 waar sprake is van de joden en 'hun eigen taal'. Door niet te spreken van 'onze eigen taal' onderscheidt Lucas zich van de joodse taalgroep.

Toch zijn er ook andere geluiden. Will Barnard en Peter van 't Riet kiezen voor de veronderstelling dat Lucas wel een Jood was, die het Grieks voortreffelijk beheerste.¹ Dat er Joden waren die goed Grieks kenden, bevestigen inscripties uit de nieuwtestamentische tijd. Zo kent Rome zes Joodse catacomben uit de eerste eeuw met meer dan honderd Griekse inscripties. Maar niet alleen in Rome, ook in Israël waren velen vertrouwd met het Grieks en gebruikte het volk Griekse teksten op munten tot de tijd van Agrippa II (27-100n.Chr.). Een tolk is dan ook niet te vinden in de gesprekken tussen Joden en Romeinen of andere buitenlanders in het Nieuwe Testament. Als de gedachte van Barnard en van 't Riet juist is, verklaart dit meteen de Semitische invloed die

1W.J. Barnard en P. van 't Riet, *Lucas de Jood* (Kampen:Kok, 1984), 23.

aanwezig is in de Bijbelboeken Lucas en Handelingen. Deze werken gebruiken weinig hulpwerkwoorden en complexe zinsconstructies. Ze plaatsen het werkwoord voor het onderwerp en het lijdend voorwerp, gebruiken veel persoonlijke voornaamwoorden en laten Hebreeuwse woorden, zoals: *mammon* ('bezit', Lc16:9,11,13) en *satanas* ('satan', 22:3), onvertaald. Vooral in Lucas 1-2 valt deze Semitische invloed op. Er is geen gedeelte in het Nieuwe Testament waarin zoveel hebraïsmen voorkomen als daar. Uiteraard is het natuurlijk ook mogelijk deze Semitische invloed te verklaren vanuit Lucas' bekendheid met het Jodendom en de Septuaginta. In elk geval is de mening van Barnard en van 't Riet even verdedigbaar als de traditionele.

Beroep

'Geneesheer', 'dokter' of 'arts' zijn de standaardantwoorden als iemand vraagt naar het beroep van Lucas. We kunnen wijzen op Kolossenzen 4:14: 'Ook Lucas, onze geliefde arts, en Demas groeten u'. Het geeft meteen een extra betrouwbaarheid voor de vele genezingswonderen die plaatsvinden in het evangelie en het boek Handelingen. Als Petrus de geboorte van de Messias uit een maagd had beschreven zou het gemakkelijk zijn dat af te doen als 'de mening van een eenvoudige visser', maar wanneer Lucas de arts dit zegt, staat het argument nog sterker.

Van Veldhuizen gaat nog een stap verder en denkt aan een scheepsarts.² Het valt hem namelijk op dat in de wij-gedeelten binnen het bijbelboek Handelingen regelmatig scheepstermen aan bod komen. Vooral bij de schipbreuk is dat het geval (27:14-44), maar ook vernemen we van 'recht op Samotrake afkoersen' (16:11), 'Cyprus in zicht krijgen' (21:3), 'de kop niet in de wind kunnen houden' (27:15), 'ondergorden van het schip' (vs.17) en het 'los maken van de roerbanden' (vs.40). Opmerkelijk genoeg is dit soort scheepstaal afwezig bij de zeetocht in Hand.13-14 dat niet binnen een wij-gedeelte valt.

Staatkundige- en juridische procedures

Door de twee werken die Lucas ons heeft overgeleverd te onderzoeken, wordt duidelijk dat Lucas sterk vertrouwd is met staatkundige- en juridische procedures. Meer dan de andere drie evangelisten is hij nauwkeurig op de hoogte van Christus' veroordeling. Uitvoerig beschrijft hij de juridische procedurele stappen en toont hij zijn kennis van de Romeinse wet. Bovendien komen de juridische kwesties in het proces tegen Jezus, bij Lucas meer aan bod dan bij de andere drie evangelisten. Lucas besteedt er veelvuldig aandacht aan.

In Handelingen valt op dat Lucas beschikt over een grote geografische en politieke kennis van het gebied rondom de Aegaeïsche Zee. Paulus komt negen keer in conflict met de bevolking in dit gebied. Vier keer zijn er kleine oploepjes en is er hinder onder de bevolking door Paulus' verkondiging: de eerste keer in Antiochië in Pisidië (13:14,44-51), de volgende keer in Ikonium (13:51; 14:2-6) dan in Lystra (14:8,19-20) en tenslotte in Berea (17:13-14). Vijf andere keren bemoeit de overheid zich met het conflict: in Filippi (16:19), Tessaloniki (17:1-12), Athene (vs.15vv.), Korinthe (18:1vv.) en Efeze (19:1vv.). Lucas blijkt telkens nauwkeurig op de hoogte van de Romeinse rangen in het land. Hij spreekt over de proconsul van Cyprus (13:7), de praetoren van Filippi (16:19), de stadsbestuurders van Tessalonika (17:8), de stadssecretaris van Efeze (19:35) en de eerste van Mileta (28:7).

Uiteindelijk eindigt Handelingen met het grote conflict in Jeruzalem (21:27vv.). De schrijver toont opnieuw, net als in zijn evangelie, van juridische kwesties goed op de hoogte te zijn.

2A. van Veldhuizen, *Lucas de Medicijnmeester* (Kampen, 1926), 75.

Het beroep dat Paulus op de keizer doet, is daardoor het best beschreven geval van een dergelijke zaak uit de eerste eeuw en past bij gegevens die we terugvinden in andere bronnen. Het proces tegen Paulus neemt zelfs een kwart van het hele boek Handelingen in beslag (21:27-26:32; 28:16-21,30). Daarom beschrijft de Codex Muratori, een oude lijst uit de tweede eeuw die nieuwtestamentische boeken noemt, Lucas niet voor niets 'iemand die zich voor het recht interesseert'.

Zo wordt Handelingen graag gezien als een verdediging voor Paulus' proces in Rome. Theofilus zou dan binnen het Romeinse strafrecht functioneren. Door het boek Handelingen erkennen de Romeinen dat christenen steeds een vredige oplossing is aangereikt door de Romeinse overheden in Efeze, Jeruzalem en Caesarea. Dit zou tal van aspecten verklaren zoals de uitvoerige weergave van de eerdere processen tegen Jezus en tegen Paulus waarin beiden tot drie keer toe hun onschuld betuigen, en het opvallend uitvoerige verslag van Paulus' laatste schipbreuk (er waren er meer), waarbij hij het leven heeft gered van allen die aan boord waren, inclusief zijn bewakers, zonder bedacht te zijn op een ontsnapping van hemzelf. Duidelijk stelt de overheid in Handelingen dat Paulus geen enkele wet overtrad waarop de doodstraf of gevangenschap stond (23:29; 25:18; 26:31).

Een nadeel bij deze stelling is dat het begin van het werk dan weinig nut heeft in een pleidooi tegenover de Romeinen. Aan het slot geeft de schrijver van Handelingen Rome het verwijt dat hun vertegenwoordigers hun taken niet al te nauwgezet uitvoeren. Dit lijkt ongepast in een verdedigingsschrift dat geadresseerd is aan Rome (24:26-27; 25:9). Er is dan ook geopperd dat Handelingen beter als verdediging tegenover de Joden gezien kan worden. Het werk verduidelijkt dat het christendom geen opstandige, maar een door het Jodendom ongewenste stroming is. Die hypothese vindt ondersteuning door de vele verwijzingen naar het Oude Testament en de navolging van de Joodse Thora door Joodse christenen zoals Jakobus en Paulus.

Historische kennis

De bekende spreker en kerkvader Johannes Chrysostomus (345-407) geeft Lucas de eretitel 'geschiedschrijver' (*historiografos*). In latere tijden werd deze titel betwijfeld. Lucas was historisch onbetrouwbaar. William Ramsay keerde dit tijt door aan te tonen dat Lucas zorgvuldig omging met historische en geografische details. Net als vele tijdgenoten maakte Lucas daarvoor dankbaar gebruik van ooggetuigen en schriftelijke bronnen (Luc. 1:1-4). Meer over de geschiedschrijving van Lucas in het artikel 'De boodschap van Handelingen' elders in dit nummer.

Zijn dood

Over Lucas' dood zwijgt de Bijbel. Sommigen stellen dat hij kort na de terechtstelling van Paulus in Rome (66-67n.Chr.) naar Griekenland ging om als evangelist te werken. De canon tegen Marcion (175 n.Chr.) laat Lucas zijn verhalen opschrijven in Achaje in sterven in Boeotia. Hoe betrouwbaar deze gegevens zijn, blijft een open vraag. In elk geval heeft onderzoek uitgewezen dat zijn nieuwtestamentische geschriften nauwkeurig aansluiten bij hetgeen we tegenwoordig over de nieuwtestamentische tijd weten. Lucas heeft daardoor voortreffelijke, als geschoolde zendingsarts, zich in dienst gesteld van het evangelie.